

УДК 316.444.5:378.147

Дем'яненко О.Є.

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

КОМУНІКАТИВНА МОБІЛЬНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Анотація. У статті автор аналізує сутність комунікативної мобільності й професійної компетенції в умовах сучасної модернізації освіти, обґрунтовує актуальність її формування у майбутніх педагогів. Розкривається значення комунікативної мобільності як професійно важливої якості майбутнього педагога, робиться особливий акцент на професійно важливих особистісних якостях учителя. Розглянуто важливість розвитку комунікативної мобільності майбутніх спеціалістів в навчальному процесі, оскільки це дає можливість формування таких важливих якостей, як високий рівень адаптивності до знайомих і нових ситуацій, дозволяє сформувати механізм швидкого реагування на події в різних сферах діяльності, а також надає шанс отримати досвід спілкування в умовах наближених до реальних.

Ключові слова: професійна мобільність, комунікативна мобільність, професійна компетенція, майбутній педагог, комунікативна діяльність педагога.

Demianenko Olha

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University

COMMUNICATIVE MOBILITY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE EDUCATOR

Summary. In the article the author analyzes the essence of communicative mobility and professional competence of future educators, substantiates the relevance of its formation in the conditions of modern modernization of education. The importance of communicative mobility as a professionally important quality of a future educator is revealed. The author highlights the importance of the development of communicative mobility of future specialists in the educational process, as it enables the formation of such important qualities as a high level of adaptability to familiar and new situations, allows to form a mechanism for rapid response to events in different spheres of activity, and also gives a chance to get the experience of communication in conditions close to real. Communicative mobility reflects the integral manifestation of professionalism, which combines the elements of professional and general culture, the experience of pedagogical activity and pedagogical creativity that specifies in a particular system of communicative knowledge, skills and readiness for a professional interaction with all members of the pedagogical process. Owning the mechanisms of the competence development is an indicator of professional skills, which ensures the integrity and unity of the sphere of professional activity, the ability to master the related types of professional activity quickly and qualitatively and readiness for effective adaptation in the modern labour market, as all the cognitive and regulatory systems of a professional are manifested here. The main responsibility for solving this task falls on education. A personally oriented professional approach to training, providing the optimal effectiveness of the formation of personal qualities constituting the structure of professional mobility, serves as the main condition for the solution of the identified problem.

Keywords: professional mobility, communicative mobility, professional competence, future educator, communicative activity of an educator.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація диктує свої вимоги до підготовки майбутнього педагога, змінюючи концептуальні та методологічні підходи до становлення його як професіонала й конкурентоспроможного фахівця. Майбутньому педагогу слід адекватно реагувати на зміни, що відбуваються та орієнтуватися в складних професійних і соціальних ситуаціях, самостійно й відповідально приймати рішення, роблячи вибір на користь позитивного розвитку учнів, бути готовим до участі в інноваційних процесах. І якщо система фахових знань, умінь, цінностей і творчий потенціал особистості педагога є основою його компетентності й професійної індивідуальності, то професійна мобільність – це гарантія «проживання» себе як суб'єкта розвитку в соціумі.

Професійна мобільність випускника, що розглядається як здатність швидко та якісно освоювати суміжні види професійної діяльності та готовність до ефективної адаптації на сучасному ринку праці, забезпечує можливість оптимальної перебудови в нових умовах і конкурентоспроможність майбутнього фахівця. Структура професійної мобільності випускника включає

мотиваційний, рефлексивний, когнітивний і діяльнісний компоненти. Професійна мобільність випускника характеризується трьома рівнями - високим (потенційно мобільні), середнім (умовно мобільні) і низьким (потенційно немобільні), які визначаються за допомогою ряду критеріїв, відповідних компонентам професійної мобільності випускника, і показників, що характеризуються точністю, швидкістю, активністю й креативністю прийнятих рішень і виконуваних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в розробку теоретичних основ формування професійної мобільності фахівців з середньою спеціальною та вищою освітою внесли педагоги-науковці: Л. Амірова, В. Астахова, А. Ващенко, С. Вербицька, Л. Горюнова, Н. Дмитрієва, В. Дюніна, Є. Іванченко, Б. Ігошев, Ю. Калиновський, С. Капліна, Н. Кожемякіна, Л. Меркулова, Н. Ничкало, О. Неделько, О. Нікітіна, Р. Пріма, С. Савицький, Л. Сушенцева, Н. Хакімова, Г. Яворська та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення теоретичного матеріалу показало, що за останні роки зросла

кількість публікацій, присвячених аналізу професійної мобільності. Проте питанню дослідження проблеми розвитку комунікативної мобільності присвячено не так багато наукових досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкрити значення комунікативної мобільності як професійно важливої якості майбутнього педагога, проаналізувати шляхи розвитку комунікативної мобільності майбутніх спеціалістів в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність вибору, жорстка конкуренція, максимальна мобілізація й віддача, необхідні для задоволення вимог, що пред'являються до професіонала, ось основні завдання, з якими сьогодні доводиться мати справу молодому фахівцеві, а отже, і закладу вищої освіти. У даній ситуації особливого значення набуває орієнтація педагогічної освіти на підготовку професійно мобільних фахівців, здатних здійснювати розвиток особистості, готових брати участь в перетворенні суспільства, розширенні й поглибленні освітнього простору.

Професійна мобільність педагога розглядається як особистісна характеристика, що свідчить про готовність педагога до перетворень в широкому освітньому просторі сучасного суспільства. Це внутрішній мотиваційно-інтелектуальний потенціал особистості, що актуалізується нею для вирішення професійних і життєвих проблем, інтегральне динамічне особистісне новоутворення, здатне до саморозвитку. Професійна мобільність дозволяє педагогу організувати і регулювати свій життєвий шлях як щось цілісне, підпорядковане власним цілям, цінностям у мінливій соціальній і професійній ситуації; сприяє ефективному вирішенню професійних і життєвих проблем. Так, основними критеріями професійної мобільності педагога є: відкритість новому, здатність робити вільний вибір в процесі прийняття і реалізації відповідальних рішень, наявність мотивації досягнення, готовність до професійної рефлексії та самовдосконалення.

Виділяють внутрішню (пов'язану з особистісно-професійним розвитком, готовністю до освоєння нових способів, технологій, форм професійної діяльності) і зовнішню (пов'язану зі зміною посади, роду занять, місця роботи, професії) професійну мобільність. У науковій літературі виділені особистісні та професійні ознаки поняття «професійна мобільність вчителя». Перші представляють «внутрішню мобільність вчителя». Вони формуються як в процесі професійної підготовки фахівця, так і протягом його професійної діяльності. Інші ознаки представляють «зовнішню мобільність вчителя», що відображають конкретні форми, методи і способи його професійної діяльності в змінних умовах праці. Поняття «професійна мобільність вчителя» є інтегральною динамічною якістю особистості, що забезпечує успішність її адаптації до постійно змінюваних умов професійної навчально-виховної діяльності та виступає умовою успішного професійного саморозвитку.

Під час навчання можливий цілеспрямований розвиток професійної мобільності майбутніх педагогів, а саме: розкриття студентам феномена «соціально-професійна мобільність педагога» як життєвої цінності та організація в процесі їх навчання умов для набуття досвіду мобільної про-

фесійної поведінки, що створює основу для професійної самореалізації педагога в різних сферах освітнього простору сучасного суспільства.

Відзначимо, що в науковій літературі професійна мобільність, як правило, трактується в двох аспектах: 1) можливість і здатність успішно переключитися на іншу діяльність або змінювати вид праці; 2) здатність і готовність особистості досить швидко й успішно оволодівати новою технікою й технологією, набувати відсутні знання і вміння, щоб забезпечити ефективність професійної діяльності.

Так, Л.Л. Сушенцева вважає професійну мобільність кваліфікованого робітника інтегративною якістю, «що поєднує в собі: сформовану внутрішню потребу у професійній мобільності особистості, що є необхідною для успішності особистості в сучасному суспільстві, яка проявляється в діяльності і забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії; здібності та знання як основу професійної мобільності; самоусвідомлення особистістю власної професійної мобільності, сформоване на основі рефлексії готовності до професійної мобільності; прагнення особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище» [6, с. 135].

Під професійною мобільністю педагога І.Г. Гузенко та О.А. Подвігіна розуміють «інтегральну властивість особистості, завдяки якій набувається здатність до швидкого реагування на ситуацію утруднення й актуалізації всіх потенційних можливостей при виборі варіантів і способів вирішення професійно-педагогічних завдань, а також прогнозування професійної самореалізації». У числі якостей педагога, що утворюють структуру його інноваційної мобільності, учені називають гнучкість, рефлексивність, активну позицію особистості в сфері соціальних відносин і культури [2, с. 166].

Професійна діяльність педагога пов'язана з необхідністю постійного спілкування з широким колом людей: учнями різними за індивідуально-психологічними характеристиками; батьками, які мають різний освітній і віковий статус; колегами й адміністрацією навчального закладу; соціальними партнерами, тощо. Даний факт вказує на комунікативну відповідальність педагогів, а також підвищені вимоги до рівня їх комунікативної мобільності. Ми розглядаємо комунікативну мобільність професії педагога, тому комунікація і мобільність повинні розглядатися в професійному аспекті. При встановленні взаєморозуміння педагогу необхідно враховувати особистісні особливості суб'єкта взаємодії, а за умови, що таких суб'єктів багато і всі вони різні, то виникає необхідність швидкого підбору комунікативних засобів, методів і форм, що можна вважати комунікативною мобільністю.

На нашу думку, поняття «мобільність» цілком доречно застосовувати в контексті «комунікативна мобільність», що означає здатність і готовність особистості здійснювати ефективні комунікації з людьми різного віку, соціального статусу та інтелектуального розвитку, гнучко застосовуючи різноманітні комунікативні техніки і прийоми, відомі з минулого досвіду, і швидко освоюючи нові.

За словами Ю.В. Найданової, «комунікативна мобільність виявляється у готовності особистості здійснювати ефективну комунікацію з людьми різного віку, соціального статусу та інтелекту-

ального розвитку, гнучко використовуючи різноманітні техніки та прийоми, відомі з минулого досвіду, та швидко опановуючи нові» [4, с. 41].

Так, А.Н. Алгаєв розуміє комунікативну мобільність як «інтегративну характеристику особистості, яка відображає здатність адаптуватися до здійснення ефективної комунікації в різних умовах професійної діяльності й приводити комунікативні знання, вміння і досвід в стан найвищої готовності до взаємодії з різними учасниками освітніх відносин» [1]. На думку О.В. Смірнкової, «комунікативна мобільність – це здатність фахівця здійснювати якісне спілкування у різноманітних, у тому числі непередбачуваних ситуаціях, що вимагають прояви чутливості й терпимості до фактору комунікативної невизначеності й передбачають прояв активності, оперативності та рефлексивності особистості» [5, с. 15].

До компонентів комунікативної мобільності О.В. Смірнова відносить: «гнучкість комунікативного реагування, толерантність до невизначеності, здатність встановлювати типи невизначеності в ситуації комунікації, активну позицію, здатність до оперативного пошуку виходу зі скрутного становища і здатність визначати негативні або позитивні ефекти міжкультурного спілкування» [5, с. 9].

Розвиток комунікативної мобільності у майбутніх педагогів є важливим і необхідним, оскільки педагог у своїй діяльності реалізує різні функції: розвиваючу, комунікативну, діагностичну і корекційну, організаторську, координуючу, тощо. Така багатофункціональність діяльності педагога передбачає оволодіння різноманітними професійними вміннями: конструктивними, комунікативними, організаторськими, спеціальними та іншими. Відповідно до визначеної проблеми слід підкреслити пріоритетність умінь в області комунікації, а саме: постановка і рішення комунікативних завдань, володіння прийомами продуктивного спілкування, тощо.

Розкриваючи важливі для педагога здібності до професійної діяльності, вчені на перше місце виводять ті, які сприяють успіху в комунікації. В.А. Крутецький виділяє такі здібності: «встановлювати контакти з учнем, спілкуватися з ним (комунікативні); сприймати і розуміти психологічні стани дитини (перцептивні); формувати певний тип і вид діяльності (академічні); передавати дитині необхідну інформацію (дидактичні); професійно оцінювати себе і дитину (оціночно-рефлексивні); передбачити наслідки своїх дій, проектувати і прогнозувати розвиток особистості дитини (педагогічна уява)» [3].

Розвиваючи уявлення про зміст і структуру комунікативної складової професійної діяльності педагога, слід підкреслити, що будь-який аспект

комунікативної діяльності реалізується за допомогою цілком певних дій і операцій, а також має свої технології. В основі ефективного виконання таких операцій, дій і технологій знаходяться комунікативні вміння педагога, здійснення яких визначається наявністю відповідних комунікативних здібностей, технічних засобів і зовнішніх умов.

Так, можна стверджувати, що комунікативна складова виконує інтегративну роль у професійній діяльності педагога, а комунікативна діяльність являє собою діяльність, предметом якої є партнер по спілкуванню. Успішність цієї діяльності опосередкована ступенем розвиненості комунікативної мобільності, яка забезпечує швидкість і точність встановлення взаєморозуміння між суб'єктами комунікації.

Доцільним способом розвитку професійної мобільності випускника є профілізація професійної підготовки фахівця у закладах вищої освіти, що розглядається як процес спеціалізованої підготовки при одночасному забезпеченні універсальності підготовки, в якому за рахунок зміни у змісті та організації освітнього процесу створюються умови для професійного розвитку студентів. Профілізація професійної підготовки майбутніх фахівців забезпечує розширення вузькоспеціалізованих компетенцій у студентів у процесі навчання у закладах вищої освіти, що створює широкі можливості для ефективної адаптації випускника в майбутній професійній діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, випускник сучасного закладу вищої освіти повинен бути мобільною особистістю, здатною самостійно осмислювати сучасні процеси, творчо використовувати отримані під час навчання знання і навички в своїй практичній професійній діяльності, включатися активно в розв'язання проблем, знаходити справжні шляхи виходу з певних ситуацій. Під час навчання слід створювати умови, при яких професійна мобільність студентів, а відповідно і майбутніх фахівців буде оптимально розвиватися. У майбутніх педагогів необхідно розвивати основи професійної мобільності шляхом доповнення змісту навчальних дисциплін професійної підготовки, а також включення продуктивних та інтеграційних методів і прийомів навчання. Таким чином, зараз перед системою вищої професійної освіти стоїть важливе завдання – навчально-пізнавальну діяльність студентів як майбутніх кваліфікованих працівників здійснювати переважно на основі практико-орієнтованого підходу, спрямованого на формування у них готовності до ефективного використання засвоєних знань, умінь і способів діяльності в реальному житті для вирішення практичних професійних завдань і життєво важливих ситуацій.

Список літератури:

1. Алгаєв А.Н. Развитие коммуникативной мобильности будущих педагогов-психологов в процессе профессиональной подготовки в ВУЗе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Владикавказ, 2013. 22 с.
2. Гузенко И.Г., Подвижина Е.А. Особенности формирования инновационной мобильности будущего педагога в образовательном процессе вуза. *Вопросы современной науки и практики*. 2010. № 4–6. С. 165–172.
3. Крутецкий В.А. Основы педагогической психологии. Москва, 1972. 246 с.
4. Найданова Ю.В. Мобильная личность обучающегося как научное понятие. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Образование. Педагогические науки»*. 2014. № 2, т. 6. С. 40–44.
5. Смирнова О.В. Формирование коммуникативной мобильности студентов экономического ВУЗа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2013. 24 с.

6. Сушенцева Л.Л. Професійна мобільність як сучасна педагогічна проблема. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. зб. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*. Вінниця, 2010. Вип. 3. С. 127–134.

References:

1. Algaev A.N. (2013). *Razvitie kommunikativnoy mobil'nosti budushchikh pedagogov-psikhologov v protsesse professional'noy podgotovki v VUZe* [The development of communicative mobility of future educator-psychologists in the process of vocational training in the university]. Extended abstract of PhD Thesis. Vladikavkaz.
2. Guzenko I.G., Podvigina E.A. (2010). *Osobnosti formirovaniya innovatsionnoy mobil'nosti budushchego pedagoga v obrazovatel'nom protsesse vuza* [Features of the formation of innovative mobility of the future teacher in the educational process of the university]. *Voprosy sovremennoy nauki i praktiki*, no. 4–6, pp. 165–172.
3. Krutetskiy V.A. (1972). *Osnovy pedagogicheskoy psikhologii* [Fundamentals of an educational psychology]. Moscow : Prosveshchenie. (in Russian)
4. Naydanova Yu.V. (2014). *Mobil'naya lichnost' obuchayushchegosya kak nauchnoe ponyatie* [The learner's mobile personality as a scientific concept]. *Vestnik YuUrGU. Seriya «Obrazovanie. Pedagogicheskie nauki»*, no. 2, vol. 6, pp. 40–44.
5. Smirnova O.V. (2013). *Formirovanie kommunikativnoy mobil'nosti studentov ekonomicheskogo VUza* [Formation of the communicative mobility of students of the economic university]. Extended abstract of PhD Thesis. Moscow.
6. Sushentseva L.L. (2010). *Profesiina mobilnist yak suchasna pedahohichna problema* [Professional mobility as a modern pedagogical problem]. *Kreatyvna pedahohika. Nauk.-metod. zb. Akademiia mizhnarodnoho spivrobotnytstva z kreatyvnoi pedahohiky*, vol. 3, pp. 127–134.